

Bozok Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 2025 Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 4
Sayfa/Page: 17-29
ISSN:2980-3322

Makale Geliş |Received:15.10.2025
Makale Kabul |Accepted:03.11.2025

Bir Tufanın Edebî Şahitliği: Yusuf Ziya Yozgadi'nin 1890 Tarihli Mersiyesi

A Literary Witness to the 1890 Flood: Yusuf Ziya Yozgadi's Elegy

Yunus ÖZGER*

Özet: Yusuf Ziya Bey, 1853/54-1918 yılları arasında yaşayan son dönem Osmanlı aydınlarından biridir. Şair, yazar ve aynı zamanda devlet adamıdır. Osmanlı adliye teşkilatının çeşitli birimlerinde görevler yapmıştır. Tarih, coğrafya, siyer, edebiyat, gezi-gözlem gibi farklı alanlarda yirminin üzerinde eser kaleme almıştır. Bu makalede, 1890'da Yozgat'ta yaşanan büyük sel felaketi üzerine, Yusuf Ziya Bey'in yazdığı mersiye incelenmektedir. Edebî tahlili, edebiyat üstatlarına bırakılmakla beraber, mersiye'nin tam metninin günümüz Türkçesinin okuyucuyla buluşturulması hedeflenmektedir. Şair, yaşanan elim vakayı, 57 beyitle tasvir etmiştir. Olayın gerçekleştiği Muharrem ayı üzerinden Kerbela hadisesine telmih yapmıştır. Bunun yanı sıra Nuh Tufanı ve Nuh'un Gemisi sembolleriyle de mistik ve dinî göndermelerde bulunmuştur. Halkın yaşadığı acıyı, toplumsal bir yas olarak sunmuştur. Yetim kalan çocuklar, dul kalan eşler ve çaresizlik hissini, betimleyerek acıları trajik biçimde tasvir etmiştir. Mersiye'nin son bölümünde ise yardım çağrısı yoluyla yönetime seslenişe yer vermiştir. Bu çalışmada, mersiye üzerinden Osmanlı toplumunun felaket algısı ve dinî teselli arayışı ortaya konulmuştur. Bu yönüyle mersiye, edebî bir ağıt olmanın ötesinde, dönemin kültürel ve sosyal yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Abstract: Yusuf Ziya Bey (1853/54–1918) was one of the last Ottoman intellectuals—a poet, writer, and statesman who served in various positions within the Ottoman judicial system. He authored more than twenty works in fields such as history, geography, *siyer*, literature, and travel writing. This article examines an elegy he composed about the great flood disaster that struck Yozgat in 1890. While detailed literary analysis is left to specialists, the aim here is to present the full text of the elegy in modern Turkish. The poet meticulously chronicles the tragic event in a series of 57 verses. He makes an allusion to the Battle of Karbala, which is believed to have occurred in the month of Muharram. Furthermore, the artist incorporates mystical and religious references, employing symbols associated with Noah's Flood and the Ark of Noah. The text conveys the collective anguish experienced by the people as a form of collective mourning. The text conveys the anguish of the orphans, the bereaved spouses, and the state of helplessness. In the final section of the elegy, the author addresses the administration through a call for assistance. In this respect, it transcends a mere literary lament, offering valuable insights into the cultural and social structures of the period.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Ziya Yozgadi, 1890, sel felaketi, mersiye, Yozgat

Keywords: Yusuf Ziya Yozgadi, 1890, flood disaster, elegy, Yozgat

* Prof. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-2830-9515, yunusozger@yahoo.com.

Giriş

Yusuf Ziya Bey, son dönem Osmanlı şair, yazar ve devlet adamlarından biridir.¹ Hayat hikâyesini Sicill-i Ahval Defterlerinden öğrenmek mümkündür.² Kırşehir ve Denizli gibi şehirlerde mutasarrıflık (vali) yapan Hasan Hayri Paşa'nın oğlu olarak, Hicrî 1270 yılında (1853-1854) Yozgat'ta doğdu. Yozgat sıbyan mektebinde başladığı eğitimini Yozgat Rüştîyesinde sürdürdü. Ayrıca muallim-i mahsus olarak nitelenen özel hocalardan dersler aldı. Bu bağlamda Arapçadan Halebî ve Mülteka ile Farsçadan Divan-ı Hafız ve Şehname-i Firdevsî'ye kadar okudu. Şiirlerinde Yozgadî mahlasını kullanan Yusuf Ziya Bey, dil yeteneğini ileride yazacağı eserlerde mahir bir şekilde ortaya koydu. Oldukça genç bir yaşta çalışma hayatına başladı. İlk olarak Yozgat tahrirat kaleminde görev yaptı. Babasının Kırşehir'deki görevi nedeniyle oraya tayin oldu. Kısa süre sonra tekrar Yozgat'a dönüp Temyiz Meclisinde çalışmaya başladı. 1883'te Yozgat Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi reisliğine getirildi. Daha sonra adliye teşkilatının farklı birimlerinde görevler yaptı. Nihayetinde Niğde, Kırşehir, Lüleburgaz, Çankırı, Kastamonu, Musul ve Adana gibi şehirlerde savcı yardımcılığı (müdde-i umum muavini) vazifelerini icra etti. Hizmetleri takdir edilen Yozgadî, 1886 yılında ikinci rütbe (rütbe-i sâni) ile taltif edildi. 1881-1882 arasında Yozgat tahrirat müdürlüğüne tayin edildi. Bu süre zarfında iki defa vekâleten Yozgat mutasarrıflığı yaptı. Görevlerindeki başarıları nedeniyle 3 Ekim 1898'de dördüncü rütbeden Mecidiye Nişanı ve Âlem-i Osmanî ile ödüllendirildi.³ Kalemi güçlü bir bürokrat olan Yozgadî, Vâveylâ-yı Peder, Temaşa-yı Alem, Temaşa-yı Celâl-i Hüda, Zemzem-i Zafer, Mir'ât-ı Tecelliyât, Kastamonu, Küre İnebolu Temaşaası, Mensûr Mektuplar, Birinci Mecmûa-ı Eşârım Yahûd Nevbaharım, Manzûm Mektuplar, İkinci Mecmûa-i Eş'arım Yahûd Sonbaharım, Tabsıra Yahûd Adana Temaşası, Barikâ-i Teessür gibi edebiyat, tarih ve coğrafya alanlarında yirmiden fazla eser yazdı.⁴ Nisan 1918'de Üsküdar'da hayata veda etti. Mezarı İstanbul Merkezefendi Kabristanı'ndadır.⁵

Sözü edilen eserlerinden biri de bu araştırmada incelenen mersiye'nin de içerisinde yer aldığı, Sultan II. Abdülhamid'e övgü için yazdığı "Evsâf-ı Seniyye-i Hamidiyyeden Bir Şemme" adlı küçük kitaptır. Manzum ve mensur karışık, toplamda on yedi sayfadan ibaret olan mezkûr eser, h.1316'da (1898) Sakız'da Şems Matbaası'nda basılmıştır. Yusuf Ziya Bey, bir devlet adamı vasfıyla 1888'de Ankara'da meydana gelen kıtlıkla mücadele komisyonuna dâhil edilmiştir. Bundan duyduğu memnuniyeti ifade etmek ve bu vesileyle Sultan II. Abdülhamid'e teşekkür etmek amacıyla eserini yazmıştır.⁶ Kitapta 1890 sel felaketini konu edinen "Yozgat Seylâbı" adlı manzumenin⁷ yanı sıra, yazarın şiirleri ve muhtelif toplantılarda yaptığı konuşmalar yer almaktadır.⁸ Eser, Türkiye Yazma Eserler Kurumunda, Selimiye Basmalar koleksiyonunda, 4047-2 numara ile kayıtlıdır. Ankara Millî Kütüphane (No: 06 Mil EHT A 38964) ve Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde (No:45751/NE 1898) birer nüshası bulunmaktadır.⁹

Mersiye, Arapça kökenli bir nazım biçimi olup ölen kişinin erdemlerini övme ve vefatından duyulan acıyı dile getirme amacıyla yazılır. Divan edebiyatında manzume veya nutuk olarak tanımlanır ve

¹ Bir tarihçi tarafından kaleme alınan bu makaleyi edebiyatçı gözüyle değerlendiren ve önerileriyle katkı sunan Prof. Dr. Murat Kacıroğlu'na teşekkür ederim.

² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD. d), 003/1032.

³ Yunus Özger, Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Yozgatlı Devlet Adamları (İstanbul: IQ Yayınları, 2010), 253-255,

⁴ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, F.Hakan Özkan, "Osmanlı Dönemi Yozgatlı Şeyhler, Bilim Adamları ve Şairler", Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı (Ankara: Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları, 2000), 74.

⁵ İslâm Ansiklopedisi, Yunus Özger, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, "Yozgadî, Yusuf Ziya" maddesi.

⁶ Eser, Türkiye Yazma Eserler Kurumunda, Selimiye Basmalar koleksiyonunda, 4047-2 numara ile kayıtlıdır. Bkz. Yusuf Ziya Yozgadî, Evsâf-ı Seniyye-i Hamidiyyeden Bir Şemme (Sakız: Şems Matbaası, 1316).

⁷ Yozgadî, ilgili başlıkta mersiyeli kaside ibaresini kullanmış olmasına rağmen, esasında mersiyeler daha çok doğrudan bir kişi veya hayvan ölümü için yazılan şiirler olarak bilinir. Mersiyeler, Divan Edebiyatında vefat eden birinin ardından yazılan övgü dolu manzume, ağıt manasına gelir. Bkz. İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (Ankara: Yargı Yayınları, 2011), 1065.

⁸ Erdem Can Öztürk, "Yozgatlı Yusuf Ziyâ ve Temaşa-yı Âlem İsimli Eseri", Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 8/2 (2024): 732. ss.727-748.

⁹ İsmail Yıldırım. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, "Evsâf-ı Seniyye-i Hamîdiyye'den Bir Şemme (Ziyâ)". <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/evsaf-i-seniyye-i-hamidiyye-den-bir-semme-ziya>. Erişim 01.10.2025.

insanoğlunun en eski şiir türü olduğu iddia edilir.¹⁰ Klasik mersiyede üç ana bölüm bulunur: acı ile ağlamanın ifade edildiği *nedv* (*nevh*), ölenin faziletlerini sıralayan *teb 'în* ve sabır tavsiyesi içeren *azâ*. Türk edebiyatında İslam öncesi sagu ile yuğ geleneklerinden beslenen mersiye, halkta ağıt ve şivan, âşık edebiyatında ise farklı adlarla varlığını sürdürmüştür.¹¹ Konusu zamanla genişleyerek bireysel kayıplardan ulusal felaketlere ve şehir yıkımlarına uzanmış; Fars edebiyatındaki “Şehîd-i Belhî” erken örneklerden biri sayılırken Osmanlı’da Viyana yenilgisi sonrası Rumeli mersiyeleri gibi şehir ağıtları ortaya çıkmıştır.¹² Tanzimat’la Batı etkisi altında formlar yenilenmiş¹³ kişisel acılar yerini toplumsal trajedilere bırakmıştır. Yusuf Ziya Yozgadî’nin aruz vezninde kaside tarzıyla yazdığı “Yozgat Seylabı” mersiyesi, 1890 sel felaketini konu edinerek klasik geleneği takip etmekle birlikte şehir mersiyesi niteliği taşır ve felaketin millet üzerindeki yıkıcı etkisini işler.

Yusuf Ziya Bey’in Mersiyesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme ve İçerik Analizi

Mersiyeye konu olan ve Yozgat Seylabı olarak tarihe geçen büyük sel felaketi, 21 Ağustos 1890 Perşembe günü Yozgat şehir merkezinde yaşandı. Kurak geçen ilkbaharın ardından gelen yaz mevsimi de kuraktı. Ancak Ağustos ayının ortasında öğlen vakti, hava birden karardı ve ardından gök gürültüsü eşliğinde müthiş bir yağmur yağdı. Yaklaşık yarım saatte şehir baştan sona girdaba döndü.¹⁴ Şehrin güneyinde Nohutlu Tepe cihetinden aşağıya doğru gelen sel suları, dere kenarlarındaki yapıları yok etti. Sultan II. Mahmud’un ikinci kadını Hoşyar Kadın tarafından 1844 yılında Yozgat’ta yaptırılmış olan medrese ve bitişindeki cami de yıkımdan nasibini aldı. Bundan başka bir Ermeni Katolik kilisesi, bir hamam ve bir Rum mektebi de yıkılan yerler arasındaydı. Kadınlar hamamında ise adeta can pazarı yaşandı. Elliden fazla kadın ve çocuk hayatını kaybetti.¹⁵

Ağustos 1890’da Yozgat’ta yaşanan büyük sel felaketini anlatmak üzere Yusuf Ziya Bey’in kaleme aldığı ve incelemeye konu olan bu eser, teknik yapısı bakımından bir kasidedir. Duygu yoğunluğu bakımından ise mersiye ve istimdattır. Başlıkta şairin, “*Yozgad’ın seylâbzede olduğunda ‘arz u tasvîr-i vukû’âtı hâvî ve isti’tâfî muhtevî olarak inşâd edilen mersiyeli kasîdedir*” şeklinde ifade ettiği gibi eser, mersiye edasıyla yazılmıştır. Büyük felaket, Arapça ve Farsça tamlamaların yoğun kullanıldığı klasik Osmanlı Türkçesiyle, aruz vezniyle yazılmış ve 57 beyitte anlatılmıştır.

Yozgâdî, 1-5. beyitlerden oluşan giriş (nesib-teşbib) kısmında, felaketin korkunç yüzünü ve kendisinde bıraktığı psikolojik etkiyi tasvirle işe başlar.

Şu mersiiyem yazarken dökdi didem la’l ü mercanı
Bir âfet nâ-geh aındırdı hâkîkat nâm-ı tûfânı (1)

mısralarıyla, yazarken gözlerinden inci mercan misali yaşlar geldiğini dile getirir ve ansızın yaşanan afeti, Nuh Tufanı’na benzetir. Kerbela, Nuh’un Gemisi, İsrail ve Azrail gibi sembollerin kullanımı ve dinî-mistik göndermelerle mersiye güçlendirilir. Şaire göre afet, dünyanın bütün kalemlerini tasvirde aciz bırakacak kadar büyük ve müthiş bir beladır. Sonraki beyitlerde felaketin oluş zamanı ve biçimini ortaya koyar. Hicri 1308’de (1890) perşembe gününde, gökyüzünün kararışı ve aydınlığın biranda yok oluşunu;

Biñ üçyüz hem sekizdi sâl-i hicrî yevm-i pençşenbe

¹⁰ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317), 1321-1322; İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, (Ankara: Yargı Yayınları, 2011), 1065.

¹¹ İslam Ansiklopedisi, M. Faruk Toprak, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024, “Mersiye” maddesi.

¹² M. Zeliha Stebler Çavuş, “Türk Edebiyatından Mersiyeler”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 38 (Erzurum 2008): 135, 137.

¹³ İslam Ansiklopedisi, Mustafa İsen, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024, “Mersiye (Türk Edebiyatı)” maddesi.

¹⁴ BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT), 1754/67.

¹⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK), 63/85.

Karardı gökyüzi nâ-bûd olub âsâr-ı nûrânî (4)

mısralarıyla resmeder. 6. beyitten itibaren başlayan yakarış ve feryat, 10. beyte kadar sürer. Çare tükenir ve sonrasında yüce Allah’a serzenişler başlar. Nedir Ey Allah’ım! Aydınlık gün bir anda neden geceye döndü? diye sorar. Adeta kıyameti yaşayan şair, güneşi bir daha görememenin endişesini taşır. Acaba bu gözler, parlayan güneşin ışığını görmüyor mu? diye kendisini sorgular. Etrafı kuşatan karanlığın, bütün gözleri âmâ ettiğini ifade eder. Ay ve yıldızların yokluğu, endişesini artırır ve karanlığı yaracak bir mum arayışına girer.

Teşādüm eylemekde şiddet ü dehşetle şimşekler
Arar ger görse bu hâli gâzanfer cā-yı pinhânî (9)

Gök gürültüsü ve şimşek o denli dehşet saçar ki, korkudan herkes titremeye başlar. Buna hiçbir can dayanamaz. Gücün sembolü sayılan aslanın bile bu durumda çaresiz kalacağını ve saklanacak yer arayacağını söyler. 11-23. beyitler ise dehşetin bütün yönleriyle tasvirine ayrılır. Yusuf Ziya Bey, felaketin yaşandığı Muharrem ayına, Kerbela ve matem üzerinden gönderme yapar. Bu ayın ilk on gününün zaten yas dönemi olduğunu hatırlatarak, Yozgat halkının adeta bu matemden yeniden yaşadığını dile getirir. Yıkılan evler ve yok olan canları görünce ne kadar çaresiz ve acizyet içine düşüldüğünü, dayanılacak gücün kalmadığını;

Taḥammül etmege kudret mi var ‘âciz kûluz bizler
Bize göstermesün Hâk ba‘demâ bir böyle bârânî (14)

beytiyle ifade eder. Yusuf Ziya Bey, felaketin yaşandığı ağustos ayına da dikkat çeker. Kurak geçen bahar mevsiminde, yağmur duasına çıkılmasına rağmen, Nisan ayında yere bir damla bile düşmeyen yağmurun yaz ortasında bu denli yağışını anlamlandırmaya çalışır.

Niyâz eylerken ‘âlem rahmeti düşmezdi bir katre
Felek yağdırmamışdı mevsiminde ebr-i nîsânî (18)

sözleriyle buna dikkat çeker ve hemen ardından felaketin boyutunu “*Sanırsın kim Hudâ dökdi birden Nîl ü Seyhân’ı*” mısraıyla ortaya çıkarır. Nil ve Seyhan nehrinin adeta bir anda Yozgat’ın üzerine boşaltılmış olduğunu söyleyen şair, şehrin baştan sona girdaba döndüğünü, tahrip olduğunu bildirir. Şaire göre, yaşanan yıkım öylesine büyüktür ki, tarih boyunca böyle bir tahribatı Cengiz Han ya da Timur bile yapmamıştır.

Serâser beldeyi taḥrîb u yağmâ itdi bu âfet
Ki Cengîz ile Tîmûr itmemişler böyle tâlânî (23)

24-30 arası beyitlerde ise tabiatın ve Yozgat halkının durumunu betimler. “Yozgat sokakları, yoğun yağışların etkisiyle adeta ummana dönüşmüştü. Su seviyesi o denli yükselmişti ki, bu durumu ancak Nuh’un Gemisi aşabilirdi. Bu çerçevede, başlangıçta afet olarak nitelenen olay, kısa sürede tam anlamıyla bir felakete evrilmişti.” Yusuf Ziya Bey, nice babaların evlatsız, çocukların da babasız kaldığını, kimilerinin eşini kimilerinin de kardeşlerini kaybettiğini acı bir dille ifade eder. Kimsenin emvali de evladı da ortada yoktur. Bu öyle bir tufan ki, âşık ile maşuku birbirinden ayıran bir canavardır. İsrail, sur ve Azrail üzerinden kıyamet alametlerine telmih yaparak dehşetin boyutunu manevi bir atmosfere taşır. “*Üfirdi sûru İsrâfîl, tekâpü itdi ‘Azrâ’il*” mısraı, âfetin büyüklüğünü, kıyamet sahnesiyle ortaya koyar. İnsanlar sanki İsrail sûra üflemiş, Azrail de canlarını almak için gelmiş gibi dehşete kapılmış, yere yığılmış ve titremeye başlamışlardır. Selin, ağaçları kökünden söktüğü, bahçelerdeki gülleri sarartıp soldurduğu ve bülbüllerin burayı terk ettiğini dile getirir. Yaşanan dehşeti, mahşer gününün korkusuna benzetir.

31-45. beyitlerde, sorgulama ve siteme yer verilir. Yusuf Ziya Bey, klasik şiirde sıkça rastlanıldığı şekliyle meteforik manada “felek”e siteme başlar. “Ey felek, maksadın nedir? Neden yüzlerce insanı sele kurban ettin?” diye serzenişte bulunur. “Acaba insanların tamamlaması gereken bir eksiklik mi vardı?

Yoksa gerçekten buna layık mıydılar? Daha Kurban Bayramında nice hayvanlar kurban edilmişken, şimdi neden insanlar kurban oldu?” suallerine cevap arar.

Eger itmiş ise bu buķ‘anın insānları ‘ișyān
Ne taķșır eyledi āyā nice tıflān u hayvānı (31)

Şair, masumların felaketten zarar görmesine ise anlam veremez: “Eğer bu halk günah işlediyse, çocukların ve hayvanların ne suçu vardı?” diye sorar. Ardından vatan üzerinden yöneticilere de sitem eder ve onların da kusuru olduğunu söyler. Lisān-ı hâl ile vatan, ana metaforuyla cevap verir ve kendisini aklamaya çalışır. O da suçu feleğe atar. Feleğin kolunu kırdığını söyleyip, evlat metaforu üzerinden Yozgat halkını bu yüzden koruyamadığını dile getirir.

Vaţan var bunda taķșiriñ nıgehbān olmadıñ sen de
Niçün virdiñ tegāful ile seylāba bu meydānı (32)

A evlādım felek ķudret mi koydı kırdı bāzūmı
Zebūnum hem cigerhūnum naşıl men‘ eyleyim anı (37)

Mersiyenin son bölümü (46-57. beyitler) ise methiye ve duaya ayrılır. Kaside geleneğine uygun biçimde devrin padişahına övgülere geçilir. Felaketten yerel imkânlarla çıkmanın imkânsız olduğunu gören şair, son tahlilde devletten-padişahın yardım çağrısına başvurur. Hemen padişaha haber verilmesini ister.

Yine ihyā ider Sultān Hamīd Hān şāh-ı ‘ālemdir
Hāberdār eyleyiñ bu vaķ‘adan Hāķān-ı zī-şānı (46)

Bırak taşdı‘i başla gel du‘āya, vaķt-i ‘aşr oldı
Ziyā evşāfıñın haķķā bulunmaz hadd ü pāyānı (54)

Şaire göre, II. Abdülhamid, zorluk çekenlere yardım eden, dünyanın dört bir yanına şefkatle iane gönderen bir sultandır. Yozgadî, birkaç beyitte padişahı övdükten sonra kendi kendine, *bırak methiyeyi artık duaya başla* der. Zira meziyetlerinin sonu ve sınırı yoktur, diye izahat getirir. Şair, kasideyi padişahın ömrünün uzaması ve düşmanlarının gözlerinin kapanması için yapılan dua ile tamamlar.

Bütün bu anlatımlar, Yozgadî’nin felaketi üç düzlem üzerinde ele aldığını göstermektedir. İlki, dinî-mistik düzlemdir. Kıyametin habercisi İsrail’in sura üflemesi, ölüm meleği Azrail’in can almaya gelişi, trajedinin Muharrem ayında gerçekleşmiş olması, Hz. Hüseyin’in Kerbela hadisesiyle özdeşleştirmesi bu düzlemin unsurları olarak sayılabilir. İkincisi, insani acıların trajik tasviridir. Babasız kalan evlatlar, evlatsız kalan babalar, dul kalan kadınlar ve kardeş kayıpları, boğulmakta olanların yardımına koşanların dahi kayboluşu, bu trajedinin detaylı bir betimlemesidir. Mersiyenin oturtulduğu üçüncü düzlem ise sosyal ve siyasal boyuttur. Felaketten zarar gören şehir ahalisi bir bütün olarak resmedilir. Son bölümde ise yönetime sesleniş vardır. Sultan II. Abdülhamid’e övgüler yapılır ve ardından mağdurlara yardım çağrısında bulunulur. Bütün bunlar, şairin bir yandan İlâhî kader ve tevekkül anlayışını ortaya koyduğunu ama aynı zamanda merkezî otoriteye seslenerek destek arama çağrısı yaptığını da gün yüzüne çıkartır.

Yusuf Ziya Bey, mersiyesini güçlü kılacak birtakım söz ve anlam sanatlarını da kullanarak duyguyu yoğunlaştırır. Şehri baştan ayağa kuşatan seli, Nil ve Seyhan nehirlerine, güneşin anlık kayboluşuyla kararan semayı, geceye benzetmek suretiyle teşbih ve istiare sanatlarını ustalıkla kullanır. Tahribatın büyüklüğünü resmederken çizdiği tabloda, Cengiz Han ve Timur istilalarına yaptığı göndermelerde telmih ve mübalağa sanatını icra eder. Diğer taraftan gündüzün bir anda geceye dönüşü, taze güllerin sararıp solması, öten bülbüllerin sessizliğe bürünmesi, şairin tezat sanatını da ustalıkla kullandığı mısralardır. Ayrıca telmih yoluyla, Kerbela faciası ve Nuh Tufanı’na atıfta bulunur. Mersiyede, felaketin boyutuyla paralel olarak çaresizlik, kayıplar, korku ve titreme ile yas temaları öne çıkarılır. İnsan gücünün tükendiği anda “meded” ile başlayan yakarış ve dualara yer verilir. Etki alanının büyüklüğü, şehir ahalisinin ağlayışı,

ağaçların sökülüşü, ürünlerin yok oluşu nedeniyle mersiye, sadece bireysel bir ağıt özelliği taşımaz. Aynı zamanda toplumsal bir yas anlatımı niteliğindedir.

Sonuç

Ağustos 1890'da Yozgat'ta yaşanan büyük sel felaketini tasvir etmek için Yozgadî tarafından kaleme alınan bu mersiye, tarihî bir olaya edebî yönden tanıklık etmektedir. Mersiyede genel olarak dünyanın faniliği ve ölümün kaçınılmaz gerçekliği, muhtelif sembollerle anlatılmaya çalışılmıştır. Yozgat örneğinde hem bir şairin hem de Osmanlı toplumunun acı ve felaket karşısındaki duruşunu, düşünce ve duygu dünyasını ortaya koymuştur. Şair, yıkılan evleri, camileri, kiliseleri ve tahrip olan hamamda yaşanan can pazarını, ifade için söz ve anlam sanatlarını ustalıkla kullanmıştır. Teşbih yoluyla, sokakları ummana ve şehri girdaba benzetmiştir. Nuh Tufanı, Azrail, İsrail ve Kerbelâ'ya yaptığı atıflarla telmihi, cesaretin sembolü aslanın korkması örneğinde mübalağayı ve yaptığı sitemlere vatani konuşarak cevap araması yoluyla teşhis sanatına yer vermiştir. Osmanlı edebiyatında mersiyeler, sadece bireylerin kaybının hüznünü dile getiren metinler değildir. Aynı zamanda toplumun dinî ve kültürel değerlerini ve sosyal niteliklerini de ortaya koyan mühim eserlerdir. Yozgadî'nin bu mersiyesi de halkın yaşadığı büyük trajediyi, ferdî bir mesele olarak ele almamıştır. Yaşananlar, toplumsal bir trajedi olarak sunulmuştur. Bir yandan İlâhî irade karşısında düşülen çaresizlikten söz edilerek, sabır, metanet ve tevekkül fikri öne çıkarılmıştır. Diğer yandan kadın ve çocukların masumiyeti üzerinden, feleğe sitem edilmiştir. Bununla birlikte sosyal dayanışmanın önemine vurgu yapılarak, felaketten çıkışın adresine de gönderme yapılmıştır. Felaketin ardından devrin padişahının ve onun üzerinden devletin şefkat ve himayesiyle toplumun yeniden ayağa kalkacağına dair aşıl原因an umut, mersiye'nin siyasî ve ideolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Bu yönleriyle mersiye, bir taraftan toplumsal acıyı ifade eden, tarihî bir olaya edebî şahitlik belgesi özelliği taşıırken, diğer yandan merkezi otoriteye yardım için başvurulmuş bir destek davetnamesidir. Mersiye, aynı zamanda devlet adamlığı, bürokratlığı, seyyahlığı ve pek çok alanda araştırmacı kimliğiyle tanınan Yusuf Ziya Bey'in edebî yönünün gücünü de ortaya çıkarmıştır. Bir bütün olarak bakıldığında Yozgadî'nin kalemiyle şekillenen mersiye, bir yandan dinî ve mistik, diğer yandan sosyo-politik fonksiyonlar üstlenen ama aynı zamanda duygu ve sanat değeri yüksek ve edebî yönü de güçlü olan bir şehir ağıtı olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. Dahiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT), 1754/67.

BOA, Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD. d), 003/1032.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK), 63/85.

2.Kitap ve Makaleler

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim ve F. Hakan Özkan. “Osmanlı Dönemi Yozgatlı Şeyhler, Bilim Adamları ve Şairler”. Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı. Ankara: Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları, 2000: 23-78.

İslam Ansiklopedisi. M. Faruk Toprak. 29 cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.

İslam Ansiklopedisi. Mustafa İsen. 29 cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.

İslâm Ansiklopedisi, Yunus Özger, EK-2 cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Özger, Yunus. Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Yozgatlı Devlet Adamları. İstanbul: IQ Yayınları, 2010.

Öztürk, Erdem Can. “Yozgatlı Yusuf Ziyâ ve Temâşâ-yı Âlem İsimli Eseri”, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 8/2 (2024): 727–748.

Parlatır, İsmail. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınları, 2011.

Stebler Çavuş, M. Zeliha. “Türk Edebiyatından Mersiyeler”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 38 (Erzurum 2008): 135–137.

Şemseddin Sami. Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.

Yıldırım, İsmail. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, “Evsâf-ı Seniyye-i Hamidiyye'den Bir Şemme (Ziyâ)”,<https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/evsaf-i-seniyye-i-hamidiyye-den-bir-semme-ziya>. Erişim 01.10.2025.

Yusuf Ziya Yozgadî, Evsâf-ı Seniyye-i Hamidiyyeden Bir Şemme. Sakız: Şems Matbaası, 1316.

Ekler

(Yozgād'ın Seylābzede olduğunda 'Arz u Taşvīr-i Vukū'atı Hāvī ve Işīdāfi)

Muhtevī Olarak İnşād Edilen Merşiyeli Kaşīdedir

Şu merşiyem yazarken dökdi dīdem la'l ü mercānı
Bir āfet nā-geh andırdı ḥaḳīkat nām-ı Tūfānı

Ne āfet öyle bir müdhiş belā-yı nā-gehānīdir
Ki taşvīrinde 'ācizdir cihānın hep sülhendānı

Bu āfet ki işābet eyledi Yozgād'a şad ḥayfā
Sezādır girye-pāş eyler ise bi'l-cümle insānı

Biñ üçyüz hem sekizdi sāl-i hicrī yevm-i pençşenbe
Karardı gökyüzi nā-būd olub āşār-ı nūrānī

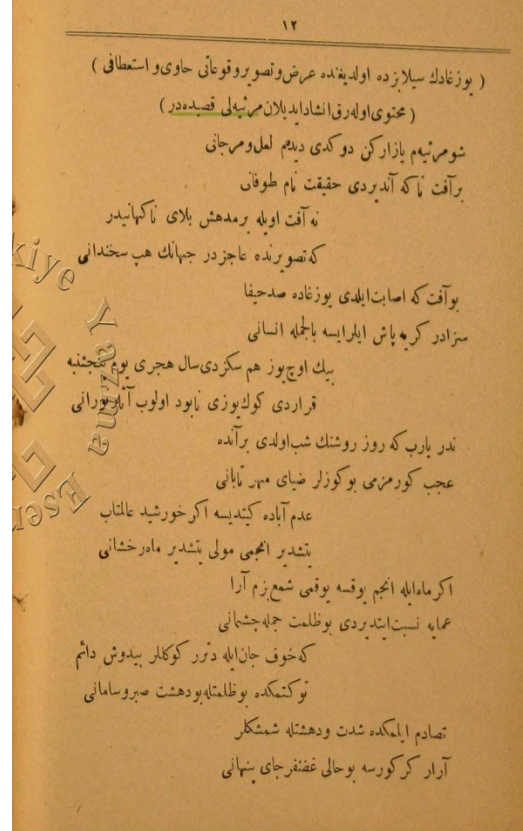
Nedir yā Rabb ki rüz-ı rūşenin şeb oldı bir ānda
'Aceb görmez mi bu gözler ziyā-yı mihr-i tābānı

'Adem-ābāda gitdiyse eger ḥurşīd-i 'ālemtāb
Yetiştir encümi Mevlā yetiştir māh-ı raḥşānı

Eger māh ile encüm yoksa yok mı şem'-i bezm ārā
'Amāya nisbet ittirdi bu zūlmet cümle çeşmānı

Ki ḥavf -ı cān ile ditrer göñüller bī-reviş-i dā'im
Tüketmekde bu zūlmetle bu dehşet şabr u sāmānı

Teşādüm eylemekde şiddet ü dehşetle şimşekler
Arar ger görse bu ḥālī ḡazanfer cā-yı pinhānı

Hemân bir lâhza sürmekde ziyâ-yı berķ -i şeb-efrûz
 Kerem kııl qoyma yâ Rabbi hemîşe böyle zûlmâtı

Muħarrem şehr-i mâtem 'uşr-ı evvel içre bir mâtem
 Revâ mı bir daha itsün bu şehriñ cümle sükkânı

Şu var ki mâcerâ-yı Kerbelâ'nıñ yâd u hüzniyle
 Dinilmiş idi rahmetle şavar yâ Rabbi 'atşânı

Ĥudâ bārânını inzâl idince oldu feyz-â-feyz
 Dimek ki hikmetinden cûşa gelmiş baħr-ı ihsânı

Taħammül itmege kudret mi var 'âciz kuluz bizler
 Bize göstermesün Ĥaķ ba'demâ bir böyle bārânı

Ne hikmet tâ gulû müstağrak olmuş iken insânlar
 Yine hasretle âteşler şaçardı kalb-i süzânı

Hevâ pür-ra'd ü pür-bārân, zemîn pür- seyl-i kef-efşân
 Firâra kalmadı imkân, yetişsün 'avn-i Sübhânı

Bu hevl-i zehre çâke hevl-i maħşer dinse ger lâyıķ
 Beşer görmüş degildi böyle tûfânhîz-i tuğyânı

Niyâz eylerken 'âlem rahmeti düşmezdi bir kıatre
 Felek yağdırmamışdı mevsiminde ebr-i nîsânı

Sirişk-i çeşm ile ervâ idilmiş idi maħşûlât
 Şanırsın kim Ĥudâ dökdi birden Nîl ü Seyhân'ı

۱۳

همان بر لحظه سورمکده ضیای برق شب افروز
 کرم قیل قوتیه یارب همیشه بویه طلعمانی

عمرم شهر ماتم عشر اول ایجره بر ماتم
 روای بردها ایتمون بوشهرک جمله سکانی

شووار که ماجرای کر بلائک یاد و خزنیه
 دینلش ابدی رحمتله سوار یارب عطشان

خدا یارانی انزال ایدنجہ اولدی فیضا فیض
 دیمک که حکمتدن چوشه کلمش بحر احسانی

تحمیل ایتمک قدرتمی وار عاجز قولز زلزل
 بز کوسرمون حق بعدما بر بویه یارانی

نه حکمت ناکلومستغرق اولش ایکن انسانلر
 یینه حدر نه آتشلر صاچاردی قلب سوزانی

هوا پر رعد و پر باران زمین پر سیل کف افشان
 فراره قالدی امکان یتشمون عون سبحانی

بو هول زهره چاکه هول محشر دینسه کر لایق
 بشر کورمش دکادی بویه طوفانخیز طغیانی

نیازایلر کن عالم رحمتی دوشمزدی بر قطره
 فلک یاغدیرمامشدی موسمنده ابر نیسانی

سرتک چشم ابه اروا ایدلش ابدی محصولات
 صایرسین کیم خداد و کیدردی بدن نیل و سیحانی

Bütün şehriñ içi girdāb-ı bī-qa‘r oldı bir ânda
Yetişün keşti-i Nūh-ı Necī geçsünler ‘ummānı

Püfersiz ƙaldı çok ābā, pedersiz ƙaldı çok evlād
Yitirdi niceler ihvān u ezvācıyla sāmānı

Görünmez kimseniñ çeşminde emvāl ile evlādı
Bu tūfān-ı belā tefrīƙ ider ‘āşıkla cānānı

Serāser beldeyi taħrīb u yağmā itdi bu āfet
Ki Cengīz ile Tīmūr itmemişler böyle tālānı

Yetişmiş idi mağrūkānın imdādına arslanlar
Nihāyet anları da eyledi maħkūm-ı fermānı

Kökünden sökdı eşcār u dıraħt-ı meyvedārānı
Negünser eyledi maṭbū‘-ı endām serv-i nāzānı

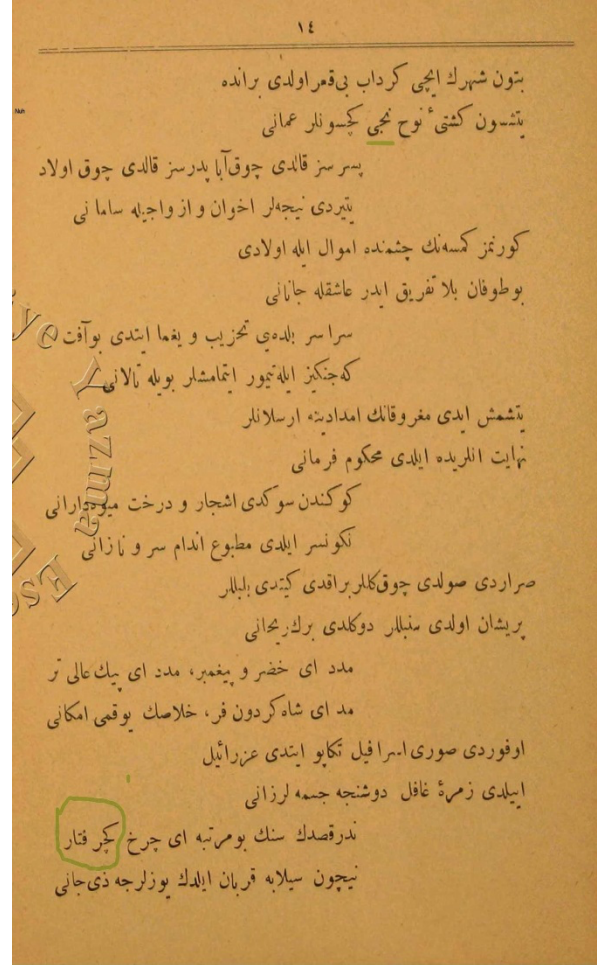
Şarardı şoldı çok güller bırakdı gitdi bülbüller
Perişān oldı sūnbüller döküldi berƙ-i reyḥānı

Meded ey Hızır u Peygamber, meded ey peyk-i
‘ālī-ter

Meded ey šāh-ı gerdūnfer, ḥalāşıñ yok mı imkānı

Üfürdi şūru İsrāfīl tekāpū itdi ‘Azrā‘īl
Ayıldı zümre-i gāfil düşünce cisme lerzānı

Nedir ƙaşdın seniñ bu mertebe ey çerḥ-i keç-reftār
Niçün seylāba ƙurbān eylediñ yüzlerce zī-cānı

‘Aceb ikmāl-i noqṣān itmemiş mi yoksa lāyık mı
Henüz uzhıyyede zebh ittilerdi nice kurbānı

Eger itmiş ise bu buḳ‘ānıñ insānları ‘iṣyān
Ne taqṣīr eyledi āyā nice tıflān u ḥayvānı

Vaṭan var bunda taqṣīrīñ nıgehbān olmadıñ sen de
Niçün virdiñ teğāfūl ile seylāba bu meydānı

Āña beñzer ki çerhle hem-zebān olmuşıñ ey āfet
Ger şemme-i güle sevād-ı dil-keşā āndırdı vīrānı

Eger yok ise raḥmıñ yā niçün beslerdiñ evlādıñ
Uşāndıñ mı ne itdiñ sīmten-i ḥūrān u ḡılmānı

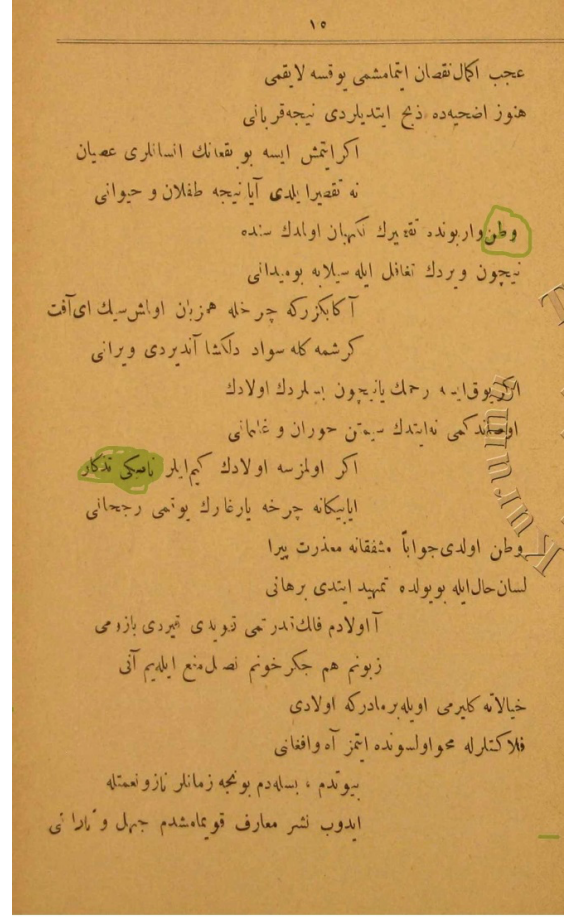
Eger olmazsa evlādıñ kim eyler nāmıñı tezkār
Eyā bīgāne çerhe yār-i gārın yok mı rüçhānı

Vaṭan oldı cevāben müşfik āne ma‘zeret-pīrā
Lisān-ı ḥāl ile bu yolda temhīd itdi burhānı

A evlādım felek kudret mi koydı kırdı bāzūmı
Zebūnum hem cigerḥūnum naşıl men‘ eyleyim anı

Ḥayālātā gelir mi öyle bir māder ki evlādı
Felāketlerle maḥv olsun da itmez āh u efḡānı

Büyütdüm, besledim bunca zamānlar nāz u ni‘metle
İdüb neşr-i ma‘ārif koymamışdım cehl ü nādānı

Ben öyle mihr-bân-ter mâder-i 'âlî-cenâbım kim
Degil evlâdımı hıfz eylerim yârân u cîrânı

Toyurdum vaqt-i kılletde vilâyet halkını haqqâ
Ziyâfetlerle yâd itdurdım it'âm-ı Süleymânı

Naşıl halk-ı vilâyet ni'metim ol rütbe mebzûldi
Bârındırdım Hudâ'nın lutfı ile mâr u mûrânı

Selâm virmeksizin birdenbire itmişdi istilâ
Bañada virdi bu seyl-i belâ ye's ü perîşânı

Zevâl vaqtiydi kaldırdı bu seylâb hâb-ı nâzımdan
Zevâle irdi iqbâlim, sürûrum buldı pâyânı

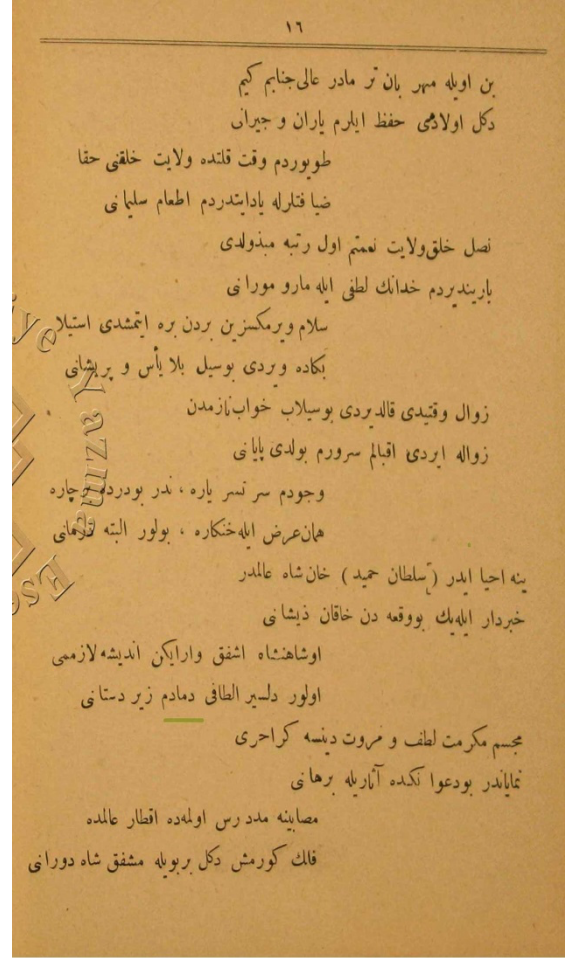
Vücûdum serteser yâre, nedir bu derde bir çâre
Hemân 'arz eyle hünkâr'a, bulur elbette dermânı

Yine ihyâ ider Sultân Hamîd Hân şâh-ı 'âlemdir
Hâberdâr eyleyiñ bu vaq'adan Hâkân-ı zî-şânı

O şâhenşâh-ı eşfağ-var iken endîşe lâzım mı
Olur dil-sîr-i eltâfi dem-â-dem zîr-i destânı

Mücessem mekremet lutf u mürüvvet dinse ger ahrâ
Nümâyândır bu da'vânıñ da âşâriyla burhânı

Muşâbîne meded-res olmada aqtâr-ı 'âlemde
Felek görmüş degil bir böyle müşfik şâh-ı devrânı

Yetişmez böyle bir tûbā-yı zībā bāğ-ı ‘ālemde
 Tükenmez halk-ı ‘ālem yirse ger esmār-ı reyyānı
 Dinür bir vaşf-ı āharla vücūdı nüşha-i kübrā
 Ki mecmū‘ eylemiş Hāk ‘ilm u ‘iffet ile ‘irfānı
 Muḥammerdir kerāmetle zekāsı Şāh-ı Fārūk’uñ
 Hiredmendān-ı ‘ālem re’yiniñ olmağda hayrānı
 Cülūsı mebde’-i ‘umrān-ı mülk ü millet olmuşdur
 Vücūdıyla mübāhāt eylesün iklīl-i ‘Osmān’ı
 Bırak taşdī’i başla gel du‘āya, vaqt-i ‘aşr oldı
 Ziyā evşāfınıñ ḥaqqā bulunmaz ḥadd ü pāyānı
 İlā yevmü’l-kıyāme eylesün Hāk ‘aşrını temdīd
 Qapansun görmesün aşlā ‘adüvvüñ çeşm-i fettānı
 Hudā her dürlü āfetden vücūdın eylesün maḥfūz
 İde himmetle ihyā ol nice vīrān u buldānı
 Füzün olsun hemīşe ‘ömr ü şevket ile iclālī
 Süre dergāhına yüzler cihānıñ nāmdārānı
 Fî 12 Muharrem sene (1)308 ve Fî 15 Ağustos sene
 (1)306.

